

«Η ματιά των άλλων»
Προσλήψεις προσώπων
που σφράγισαν τρεις αιώνες
(18ος-20ός)

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΕΘΝΙΚΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΕΡΕΥΝΩΝ

– 127 –

«Η ματιά των άλλων»
Προσλήψεις προσώπων που σφράγισαν
τρεις αιώνες (18ος-20ός)

Επιμέλεια
Κατερίνα Δέδε - Δημήτρης Δημητρόπουλος

Αθήνα 2012

© Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών
Βασ. Κωνσταντίνου 48, 116 35 Αθήνα
τηλ. 210 72.73.554, fax 210 72.46.212
e-mail: kne@eie.gr
ISBN 978-960-9538-08-4

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σημείωμα επιμελητών	9
Ευδοκία Ολυμπίτου, <i>Μπουμπουλίνα: Η θηλυκή εκδοχή της ανδρείας</i> ..	13
Βασίλης Παναγιωτόπουλος, <i>Οι ιδρυτές της νεότερης Ελλάδας</i>	25
Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, <i>Ο Ρήγας με τα μάτια των άλλων. Διαδρομές της πρόσληψης ενός ήρωα</i>	35
Σοφία Ματθαίου, <i>Ο Κοραΐς και οι έλληνες κλασικοί φιλόλογοι τον 19ο αιώνα</i>	51
Δημήτρης Δημητρόπουλος, <i>Ο «Γέρος του Μοριά»: Κτιζοντας μια πατρική φιγούρα του έθνους</i>	69
Νίκος Θεοτοκάς, <i>Μακρυγιάννης: Αναγνώσεις αναγνώσεων</i>	91
Χρήστος Λούκος, <i>Οι «τύχες» του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου στη νεοελληνική συνείδηση</i>	101
Παναγιώτης Μιχαηλάρης, <i>Παλαιών Πατρών Γερμανός: Οδεύοντας προς το θρύλο</i>	111
Διονύσης Τζάκης, <i>Μύθος και ιστορία. Οι πρώτοι βιογράφοι του Γεώργιου Καραϊσκάκη</i>	123
Ουρανία Πολυκανδριώτη, <i>Ο Στράτης Μυριβήλης και οι πολλαπλές αναγνώσεις του έργου του</i>	135
Μαρία Χριστίνα Χατζηγιάννου, <i>Η κατασκευή μιας επιχειρηματικής δυναστείας: Η οικογένεια Ράλλη</i>	149
Μαρία Δαμηλάκου, <i>Προσλήψεις του Μπολίβαρ από τον 19ο αιώνα μέχρι σήμερα</i>	173
Κατερίνα Δέδε, <i>Ο «Μαύρος Καβαλάρης». Οι βιογραφίες του Νικόλαου Πλαστήρα</i>	193
Σπύρος Δραΐνας, <i>Ο Ανδρέας Παπανδρέου και το τρίγωνο της χαρισματικής ηγεσίας</i>	227

Παναγιώτης Δ. Μιχαηλάρης

ΠΑΛΑΙΩΝ ΠΑΤΡΩΝ ΓΕΡΜΑΝΟΣ: ΟΔΕΥΟΝΤΑΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΘΡΥΛΟ

Με αφορμή την εκδοτική σειρά «Οι Ιδρυτές της Νεότερης Ελλάδας»,¹ που κυκλοφόρησε πριν από λίγο καιρό, ήλθαν και πάλι στο προσκήνιο, με μεγαλύτερη ίσως ένταση, ορισμένα από τα πρόσωπα που προετοίμασαν ή υπηρέτησαν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο το μεγαλύτερο γεγονός της ελληνικής ιστορίας, την Επανάσταση του 1821. Ανάμεσα στις προσωπικότητες αυτές μία από τις πιο ενδιαφέρουσες, μολονότι δεν έζησε όλη την διαδρομή της επαναστατικής δράσης και βέβαια την κορύφωσή της, δηλαδή την ίδρυση του ελληνικού κράτους (1830), είναι ο μητροπολίτης Παλαιών Πατρών Γερμανός (1771-1826)² και μάλιστα για λόγους τελείως διαφορετικούς από αυτούς που, κατά τρόπο πλέον γνωστό σε όλη την έκτασή του, μία ιστορική αφήγηση επιχείρησε και εν πολλοίς κατάφερε να αναδείξει.

Συγκεκριμένα, ο Π. Πατρών Γερμανός γίνεται πρόσωπο οικείο σχεδόν στο σύνολο του ελληνικού πληθυσμού από τα πρώτα μαθητικά του χρόνια στην ευρέως διαδεδομένη αντίληψη, σχεδόν βεβαιότητα, που τον θέλει να ευλογεί τα όπλα του Αγώνα στην Αγία Λαύρα Καλαβρύτων την 25η Μαρτίου 1821, σε αντίθεση με την κατάθεση των πηγών που προσδιορίζουν με σαφήνεια ότι ο Γερμανός τη μέρα αυτή πρωταγωνιστούσε στα επαναστατικά γεγονότα που διαδραματίζονταν, όμως, στην έδρα της μητρόπολής του, την Πάτρα.³ Και αν αυτό στα προηγούμενα χρόνια ήταν απλώς μια

1. Αναφέρομαι στη σειρά Ιστορική Βιβλιοθήκη: *Οι Ιδρυτές της Νεότερης Ελλάδας*, επιστημονική επιμέλεια: Βασ. Παναγιωτόπουλος, Αθήνα, Τα Νέα, 2010.

2. Η βιβλιογραφία για τον Γερμανό είναι εκτεταμένη και δεν υπάρχει ιδιαίτερος λόγος να την παραθέσουμε εδώ· βλ. πάντως, την πρόσφατη βιογραφία του στο: Παν. Μιχαηλάρης - Βασ. Παναγιωτόπουλος, *Κληρικοί στον Αγώνα*, στη σειρά *Οι Ιδρυτές*, αρ. 15, Αθήνα 2010, σ. 11-44, όπου και η βασική βιβλιογραφία.

3. Στο ίδιο, σ. 35-38.

διαπίστωση μεταξύ ειδικών και λιγότερο ειδικών, που συχνά αποτυπωνόταν και ως γραπτή παραγωγή, τώρα πια στις μέρες μας αρκεί μια απλή πληκτρολόγηση στο διαδίκτυο για να διαπιστώσει κανείς ότι η διάσταση αυτή συνεχίζεται και τα πάθη εξακολουθούν να υπάρχουν ακόμα, και βέβαια να εκφράζονται σε ένα άλλο ίσως επίπεδο.

Και όμως, ο Παλαιών Πατρών, ο οποίος βρέθηκε να είναι το κεντρικό πρόσωπο μιας αφήγησης την οποία φαίνεται να μην οργάνωσε ούτε καν στο αφετηριακό της μέρος, αποτελεί μια ενδιαφέρουσα προσωπικότητα για άλλους λόγους, όπως κιόλας αναφέραμε, οι οποίοι σπάνια συναριθμούνται στις πράξεις του. Σκέπτομαι λ.χ. την εμπλοκή του στα αμέσως προεπαναστατικά γεγονότα και κυρίως τη σύμπραξή του με την ομάδα προυχόντων που συνεργάστηκαν με τον Βελή πασά, όταν ο τελευταίος διορίστηκε στο πασαλίκιο του Μοριά (1806-1812), σύμπραξη που η πρόσφατη δημοσίευση του Αρχείου Αλή πασά⁴ ενισχύει αποφασιστικά. Και ακόμα σκέπτομαι τον σχεδόν διετή εγκλωβισμό του στην Αγκώνα της Ιταλίας⁵ –όπου είχε αποσταλεί εκ μέρους των επαναστατημένων Ελλήνων για να προβάλλει το ελληνικό πρόβλημα– και την επιστολική δραστηριότητα που από την πόλη αυτή πραγματοποιεί προς δεκάδες πρόσωπα για την ευόδωση των σκοπών της Επανάστασης, στοιχεία που μαζί με άλλα αναμένουν ακόμα τον συστηματικό μελετητή.

ΑΣ είναι. Όποιος έτυχε να ξεφυλλίσει τις σελίδες της τελευταίας βιογραφικής απόπειρας για τον Γερμανό⁶ θα διαπίστωσε ότι για τον Γερμανό και το ταλαιπωρημένο αφήγημα για την Αγία Λαύρα, την ευλογία των όπλων και το λάβαρό της, και κυρίως για τον προσδιορισμό της μυθοπλασίας⁷ αυτής ως αφετηρία του Αγώνα, κάνουμε μια σύντομη αναφορά απλώς για να το προσπεράσουμε, επειδή πιστεύουμε ότι η συζήτηση αυτή δεν έχει νόημα να συνεχίζεται, τουλάχιστον στην πραγματολογική της εκδοχή.

4. Βασ. Παναγιωτόπουλος, με τη συνεργασία των Δημ. Δημητρόπουλου, Παναγ. Μιχαηλάρη, *Αρχείο Αλή πασά Συλλογής Ι. Χώτζη Γενναδείου Βιβλιοθήκης*, τ. Α' (1747-1808), Αθήνα, ΙΝΕ/ΕΙΕ, 2007, σ. 547, έγγρ. αρ. 295 και τ. Β' (1809-1817), σ. 250-252, έγγρ. αρ. 589.

5. Βλ. πρόχειρα, Μιχαηλάρης - Παναγιωτόπουλος, *Κληρικοί*, σ. 38-42.

6. Στο ίδιο.

7. Για το ζήτημα αυτό, για το οποίο έχουν γραφτεί πολλές σελίδες, παραπέμπουμε στο τελευταίο δημοσίευμα: Βασ. Κρεμμυδάς, «Μηχανισμοί παραγωγής ιστορικών μύθων», *Μνήμων* 18 (1996), σ. 9-21.

Επειδή όμως, όπως καλά γνωρίζουμε, ιστορία είναι και οι μύθοι και τα μυθολογικά της κενά, ακόμα και η πλαστογράφησης της, η λίγο πιο συστηματική ματιά στα πράγματα που οργανώθηκαν γύρω από τον Γερμανό προσκομίζει, αν όχι άγνωστα, πάντως ενδιαφέροντα στοιχεία. Δηλαδή φαίνεται ότι στη γραμμή καθιέρωσης της μορφής του Γερμανού στην πρώτη-πρώτη γραμμή των ηρώων του Αγώνα, υπάρχουν ορισμένα παράπλευρα αλλά πολύ ενδεικτικά έως γοητευτικά, θα έλεγα, στην αφέλειά τους στοιχεία, τα οποία είναι σκόπιμο να επαναφέρουμε στο προσκήνιο, στο πλαίσιο του ωραίου θέματος «Με τα μάτια των άλλων», γύρω από το οποίο κινήθηκε η συζήτηση ενός από τους τελευταίους κύκλους παρουσιάσεων των Σεμιναρίων της Ερμούπολης.⁸

Και τούτο, επειδή μπορεί να υποστηριχθεί ότι η επίσημη καθιέρωση⁹ της 25ης Μαρτίου ως ημέρα έκρηξης της Επανάστασης στη συνάφειά της με την Αγία Λαύρα και τον Γερμανό, και βέβαια με τον ισχυρό συμβολισμό που εκπέμπει η γιορτή του Ευαγγελισμού, αποτέλεσε πράξη τέτοιας εμβέλειας ώστε η επίκληση των άλλων στοιχείων πέραν, ίσως, μιας αρκετά διευρυμένης αναπαραγωγής βιβλιογραφικού τύπου με ό,τι αυτό συνεπάγεται, δεν κρίθηκε απαραίτητο να χρησιμοποιηθούν ως ενισχυτικά επιχειρήματα. Φυσικά συγκροτούσαν ένα εν δυνάμει καλό οπλοστάσιο, στο οποίο η προσφυγή ήταν εύκολη, αλλά έως ένα μεγάλο βαθμό αυτό μάλλον δεν πραγματοποιήθηκε ή τουλάχιστον παρέμεινε στενά περιορισμένο· ή μήπως τα πράγματα έγιναν αλλιώς και όλα αυτά τα παράπλευρα μυθοπλαστικά στοιχεία συνέβαλλαν ώστε να καθιερωθεί η ηρωική προσωπικότητα του Γερμανού και, κυρίως, να συνδεθεί με αυτόν το μεγάλο γεγονός της έκρηξης του Αγώνα;

Ας δούμε όμως περί τίνος πρόκειται, με άλλα λόγια ας δούμε ποια μυθοπλαστικά, υπερβολικά ή μη τεκμηριωμένα στοιχεία συνδέθηκαν με τον βίο και τη δράση του Γερμανού, από την παιδική του ηλικία ακόμα, με άλλα λόγια πώς παρουσιάζεται στα μάτια των άλλων, πώς προσλαμβάνεται η προσωπικότητα του μητροπολίτη Π. Πατρών.

8. Φυσικά αναφέρομαι στο Σεμινάριο του 2010, του οποίου οι εργασίες αποτελούν την ύλη του παρόντος δημοσιεύματος.

9. Είναι γνωστό ότι η ημέρα αυτή καθιερώθηκε ως εθνική εορτή από τον Όθωνα το 1838, χωρίς αναφορά, όμως, στον Γερμανό και την Αγία Λαύρα· βλ. Χριστίνα Κουλούρη, *Μύθοι και σύμβολα μιας εθνικής επετείου*, Κομοτηνή, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, 1995.

Αρχικά, όπως συμβαίνει συχνά με τους απανταχού ήρωες, υπάρχει η θαυματουργική επιβίωση από τους κινδύνους των πρώτων χρόνων της ζωής, δηλαδή η σύνδεση της γέννησης και των πρώτων παιδικών χρόνων με ορισμένες εμφιατικές εκδηλώσεις, που αποτελούν τα *σημεία*,¹⁰ που προκαθορίζουν τις εξελίξεις. Στην περίπτωση του Γερμανού ο κίνδυνος και η αποσόβησή του προέρχεται από ένα φίδι που απειλεί τη ζωή του νηπίου, υπό δύο εκδοχές: α) στην πρώτη βρίσκεται με τον πατέρα του στα χωράφια, παιδί στην κούνια, όταν δέχεται την επίθεση μεγάλου φιδιού, το οποίο αρχικά το νήπιο καθηλώνει με τα χέρια του και παράλληλα με τις φωνές του ειδοποιεί τον πατέρα του που σπεύδει, αντικρίζει τα καθέκαστα και τρέχει για να αρπάξει το ψαλίδι ενός βοσκού που κούρευε τα πρόβατά του εκεί κοντά, και με αυτό να κόψει στα δυο, το ήδη εξουδετερωμένο από τον μικρό Γεώργιο (έπειτα Γερμανό) φίδι.¹¹ β) στη δεύτερη εκδοχή, το γεγονός διαδραματίζεται στην αυλή του σπιτιού τους και η εξουδετέρωση γίνεται τώρα από τη μάνα, με τη συνεργία βέβαια και πάλι του νηπίου. Μόνο που στη δεύτερη αυτή περίπτωση το φίδι ήταν το στοιχείο του σπιτιού, γεγονός που εκτιμήθηκε ως κακός οϊωνός,¹² χωρίς ωστόσο κάποια μελλοντική κατουχία να το επαληθεύσει, το αντίθετο μάλιστα. Φυσικά οι αναλογίες με το πασίγνωστο επεισόδιο που έχει ως επίκεντρο τον αρχαίο ήρωα Ηρακλή που εξουδετερώνει τα φίδια, χωρίς να αναφέρονται, είναι προφανείς.

Πέρα από αυτά όμως τα προδήλως μυθολογικά γεγονότα, ένα πραγματικό γεγονός, δηλαδή η ημερομηνία της γέννησής του, γίνεται ένα καλό αφετηριακό γεγονός θεοσημίας, πάνω στο οποίο εύκολα θα μπορούσε να συντονιστεί και η παρουσία του μητροπολίτη κατά την 25η Μαρτίου 1821

10. Δημ. Γρ. Καμπούρογλου, «Μελέτη επί του βίου και της δράσεως του Παλαιών Πατρών Γερμανού 1771-1826», *Αθηνά* 27 (1915), σ. 209-272 και 28 (1916), σ. 205-251 (το πρώτο μέρος της μελέτης με ελαφρώς τροποποιημένο τίτλο δημοσιεύτηκε και αυτοτελώς το 1912)· εδώ η παραπομπή στην *Αθηνά* 27, σ. 213.

11. Αναστ. Γούδας, *Βίοι Παράλληλοι*, τ. Α': *Κλήρος* Αθήνα 1869, σ. 51-52.

12. Παραδίδεται από τον Γ. Ι. Παπούλα, στον πρόλογό του στην τρίτη έκδοση των *Απομνημονευμάτων* του Γερμανού, Αθήνα 1900, σ. 8· βλ. και Μητροπολίτη Παλ. Πατρών Γερμανού, *Απομνημονεύματα*, επιμ. Ιωάννα Γιανναροπούλου - Τάσος Γριτσόπουλος, Εκδόσεις της Δημοσίας Βιβλιοθήκης της Σχολής Δημητσάνης, αρ. 2, Αθήνα 1975, σ. 9 (η τελευταία αυτή έκδοση των *Απομνημονευμάτων* του Γερμανού είναι φωτομηχανική αναπαραγωγή της β' έκδοσης του 1837, αλλά εκδίδονται χρήσιμα στοιχεία και από τις άλλες εκδόσεις, όπως λ.χ. ο πρόλογος του Γ. Παπούλα).

στην Αγία Λαύρα. Συγκεκριμένα, και εκκινώντας ανάποδα, όπως πολλές φορές για τα χρόνια αυτά τα χωρίς ληξιαρχεία, συμβαίνει, εκκινώντας δηλαδή από την ημερομηνία του θανάτου, που ξέρουμε ότι είναι η 30ή Μαΐου 1826, και με βάση διάφορες εκτιμήσεις ότι όταν πέθανε ο Γερμανός ήταν 56 χρονών, κάποιοι τοποθετούν την γέννησή του στο 1771 –άλλοι στα 1777– και ειδικότερα στο μήνα Μάρτιο του έτους αυτού και ακόμη ειδικότερα στην 25η Μαρτίου, η οποία ήταν και Μ. Παρασκευή,¹³ με τον προφανή και πάλι συμβολισμό της μέρας αυτής. Αλλά, επιπλέον, ο Αν. Γούδας¹⁴ θα εντοπίσει και μια τρίτη 25η Μαρτίου, η οποία θα ταυτισθεί με την ημέρα της εκλογής του, το έτος 1806, στον μητροπολιτικό θρόνο της Πάτρας. Το τελευταίο ήταν άλλωστε και αρκετά πιο εύκολο να γίνει δεδομένου ότι στα Πρακτικά εκλογών του Οικουμενικού Πατριαρχείου όντως καταχωρίζεται η εκλογή αυτή ως πράξη, αλλά χωρίς να προσδιορίζεται η ακριβής ημέρα του Μαρτίου του 1806.¹⁵ Ο Μανουήλ Γεδεών¹⁶ προσδιορίζει ότι αυτό έγινε το πρώτο δεκαπενθήμερο του μήνα αυτού, την επομένη δηλαδή της μετάθεσης του πρώην μητροπολίτη Παλαιών Πατρών στη μητρόπολη Κυζίκου, παρέχοντας μάλιστα τις σχετικές πληροφορίες στον Δημήτριο Καμπούρογλου, ο οποίος όμως, αφού το σημειώσει, προτιμά, και αυτός, να ακολουθήσει τον ασφαλέστερο... δρόμο της σύμπλευσης με την θεοσημία. Με άλλα λόγια η μετακίνηση κατά λίγες μέρες δεν είναι δύσκολο πράγμα αλλά πολύ χαρακτηριστικό και ενισχυτικό της θεοσημίας, καθώς η εμφανική ημέρα της 25ης Μαρτίου, αποτελεί για τον

13. Γούδας, *Βίοι Παράλληλοι*, σ. 91· Τάκης Κανδηλώρος, *Η Δημητσάνα. Ιστορική μονογραφία μετά βιογραφιών του Πατριάρχου και του Γερμανού*, Αθήνα 1897, σ. 89.

14. Γούδας, *Βίοι Παράλληλοι*, σ. 100.

15. Η μόνη έγκυρη πληροφορία για την εκλογή του Γερμανού ως μητροπολίτη είναι του Καλλίνικου Δεληκάνη, «Επισκοπικοί Κατάλογοι», *Εκκλησιαστική Αλήθεια*, έτος 28 (1908), σ. 245, ο οποίος αντιγράφοντας τη σχετική πράξη από τον κώδικα εκλογών, παραθέτει: «1806... Παλαιών Πατρών Γερμανού, (Πρωτοσ. Μητρο. Κυζίκου), Μαρτίω».

16. Ο Μαν. Γεδεών, προσδιορίζει ότι αυτό έγινε την 14η ή 15η Μαρτίου, όταν καλείται να δώσει την σχετική πληροφόρηση στον Καμπούρογλου (σ. 229), αλλά ο τελευταίος δεν θα διστάσει ανεπιφύλακτα να αποδεχτεί ως ημέρα εκλογής την 25η Μαρτίου 1806 (σ. 230), αναφέροντας επί λέξει: «Ιδού λοιπόν ο Γερμανός Μητροπολίτης από της 25ης Μαρτίου (δεχόμεθα τούτο) του έτους 1806»: φυσικά η μετάθεση κατά δέκα ημέρες είναι εύκολο να γίνει –και μάλιστα αναιτιολόγητα– αφού κάλλιστα μπορεί να αιτιολογηθεί χ.χ. και ως τυπογραφικό σφάλμα.

Γερμανό εκδήλωση της θείας αποστολής από κάθε άποψη, καθώς σημαδεύει διαδοχικά τη ζωή του, αποτελώντας σημείο αναφοράς για σημαντικά γεγονότα (γέννηση, εκλογή του ως μητροπολίτης), τα οποία θα επιστέψει, λίγο αργότερα, ως φυσική συνέπεια, το μεγάλο γεγονός της 25ης Μαρτίου 1821.

Αλλά τα εμφατικά για τον Παλαιών Πατρών Γερμανό γεγονότα, που θα πλαισιώσουν την μυθοπλασία της Αγίας Λαύρας, έχουν και συνέχεια. Συγκεκριμένα, και το γεγονός της μύησης του στη Φιλική Εταιρεία θα αποκλίνει, και αυτό, από τη συνήθη διαδικασία. Οι περισσότεροι, βέβαια, από τους βιογράφους του, θα συνδέσουν τη μύηση αυτή με τον προβληματισμό που δημιούργησε, σε ανύποπτο χρόνο, στον Γερμανό μια φράση σε ένα γράμμα προς αυτόν, του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, όπου ο τελευταίος ανέφερε ότι ήλπιζε κάποια στιγμή να του φιλήσει το χέρι επ' αγαθώ της Ελλάδος.¹⁷ Ο προβληματισμός αυτός του Γερμανού, κατά τις πηγές, διαλύθηκε με την εμφάνιση του γνωστού φιλικού Αντώνη Πελοπίδα στην Πάτρα, στα τέλη του 1818. Ο τελευταίος επιχειρώντας να μυήσει τον γνωστό προύχοντα Ανδρέα Καλαμογάρτη βρέθηκε σε δύσκολη θέση καθώς, κατά την εξέλιξη της διαδικασίας, ο Καλαμογάρτης πρόβαλε κάποιες αντιρρήσεις που οδήγησαν στη διακοπή της μύησης του. Τότε, και μπροστά στον κίνδυνο της ενδεχόμενης αποκάλυψης της συνωμοτικής δράσης των Φιλικών, η παρέμβαση μέσω της μάλλον εκτός προγράμματος, μύησης του Γερμανού, κρίθηκε απολύτως απαραίτητη, καθώς ο Καλαμογάρτης ήταν γαμπρός του. Αλλά και εδώ τα πράγματα δεν έγιναν με τον τρόπο των Φιλικών, ο Πελοπίδας όταν παρουσιάστηκε στον Γερμανό τον προσφώνησε με τα λόγια: «Παραστάτης Ελλήνων ήλθον προς σε τον ποιμένα των Πατρών», κατά τον Ιω. Φιλήμονα,¹⁸ τον οποίο ο Αμβρόσιος Φραντζής στην *Ιστορία* του θα τροποποιήσει σε «Γραϊκών παραστάτης απεστάλην προς σε τον ποιμένα των Πατρών, κομίζων ευαγγέλια: μη με φοβού, σοφώτατε, τον μάλλον σε φοβούμενον, μη ευλαβού

17. Τις σχετικές πληροφορίες διασώζουν ο Ιωάννης Φιλήμων, στα *Προλεγόμενα* της πρώτης και δεύτερης έκδοσης των *Απομνημονευμάτων* του Γερμανού (Αθήνα 1837), ο οποίος (σ. 41) θα υποστηρίξει ότι ο Γερμανός ήταν «άνθρωπος μάλλον της Ελλάδος απάσης, ή της Πελοποννήσου», και ο Σπυρ. Τρικούπης, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως*, έκδ. β', τ. Α', Λονδίνο 1860, σ. 315-316.

18. Ιωάννης Φιλήμων, *Δοκίμιον Ιστορικόν περί της Φιλικής Εταιρείας*, Αθήνα 1834, σ. 206.

δέσποτα, τον σε σεπτώς ευλαβούμενον».¹⁹ Φυσικά, η όλη ατμόσφαιρα ανακαλεί τον Ευαγγελισμό της Παναγίας, όπου στη θέση του αγγέλου στέκεται ο φιλικός Αντώνιος Πελοπίδας και στη θέση της Παναγίας ο Γερμανός, και βέβαια και πάλι η 25η Μαρτίου υποδηλώνεται καταφανώς. Ίσως, μάλιστα, να είναι η πρώτη φορά που επιχειρείται να δημιουργηθεί η συνάφεια του Γερμανού με την 25η Μαρτίου.

Εκτός από αυτά τα παράπλευρα, θα έλεγα, μοτίβα που μπορούν εύκολα να πλαισιώσουν και να ενισχύσουν το κεντρικό της Αγίας Λαύρας, υπάρχουν και λιγότερο σημαντικά, τα οποία συναντούμε μελετώντας τις βιογραφίες και άλλων προσώπων αυτής ή άλλων ιστορικών περιόδων και τα οποία αποτελούν τις συνηθισμένες υπερβολές και ανακρίβειες αυτού του είδους. Όσον αφορά λ.χ. την περίπτωσή μας αναφέρεται ότι: ο Γερμανός έμαθε καλά γράμματα και γαλλικά στο Άργος, το οποίο εγκατέλειψε με απροσδόκητο τρόπο, για να βρεθεί στη Σμύρνη, όπου κοντά στον μητροπολίτη αυτής της πόλης, συμπατριώτη του και αργότερα πατριάρχη, Γρηγόριο Ε΄ απέκτησε γνώσεις ελληνικής και γαλλικής γραμματείας· ότι ο Γερμανός στάλθηκε με εξαρχική αποστολή γύρω στα 1800, δηλαδή πριν εκλεγεί μητροπολίτης Παλαιών Πατρών, στην Πελοπόννησο για να διενεργήσει έλεγχο στο προνομιακό καθεστώς των σταυροπηγιακών μοναστηριών της περιοχής, γεγονός στο οποίο οφείλεται η γρήγορη ανέλιξή του στον θρόνο της πελοποννησιακής μεγαλούπολης· ότι Γερμανός ακολούθησε τον Γρηγόριο Ε΄ στο Άγιο Όρος, όπου αυτός εξορίστηκε μετά την πρώτη απομάκρυνσή του (1798) από τον οικουμενικό θρόνο, και μάλιστα ότι θέλησε να παραμείνει κοντά του υπηρετώντας τον, αλλά ο πρώην πατριάρχης τον απέτρεψε και του επέβαλε να επιστρέψει στην Κωνσταντινούπολη.

Κοντά σε αυτά υπάρχουν όμως και κάποια, ήσσονος ενδεχομένως σημασίας, στοιχεία, τα οποία όμως αποτελούν καλή σεραμαγιά για την πλαισίωση της προσωπικότητάς του. Αναφέρεται λ.χ. ότι ο Γερμανός το 1809, όταν η περιοχή της Αχαΐας μαστιζόταν από ανομβρία και αφού οι εκπρόσωποι των άλλων δογμάτων (Εβραίοι, μουσουλμάνοι) δεν κατάφεραν να προσελκύσουν τα σύννεφα, εκείνος, επικεφαλής της χριστιανικής λιτανείας, με τις

19. Αμβρόσιος Φραντζής, *Επιτομή της Ιστορίας της αναγεννηθείσης Ελλάδος*, τ. Δ΄, Αθήνα 1841, σ. 92-93.

δεήσεις του κατάφερε να φέρει την πολυπόθητη βροχή.²⁰ ή, όταν επανέκαμψε στην Πάτρα (1818), μετά την τουλάχιστον τριετή παραμονή του στην Κωνσταντινούπολη ως μέλος της πατριαρχικής συνόδου, έγινε δεκτός από παραληρούντα πλήθη χριστιανών, τα οποία πλαισίωναν Οθωμανοί επίσημοι, από τους οποίους εξάλλου είχαν σταλεί «πολλοί χρυσοστόλιστοι λαμπροί ίπποι... ευτυχής δ' ελογίζετο ο ιπποκόμος εκείνος ούτινος τον ίππον ήθελε προτιμήσει ο μεγαλόδωρος Γερμανός».²¹ Τέλος, αργότερα, το 1825, κατά την εξέλιξη των εμφυλίων συγκρούσεων στο Μοριά, ο Γερμανός τάλαιπωρήθηκε από τον Νικολέτο Σοφιανόπουλο –το απόσπασμά του ανήκε στις δυνάμεις του Γκούρα που λεηλατούσαν τον Μοριά– που τον συνέλαβε και τον φυλάκισε. Ο Σοφιανόπουλος λοιπόν, κατά την περιγραφή των γεγονότων, δέχθηκε την κατάρα του Γερμανού και «ω του θαύματος... ενώ έχαιρεν άκραν υγείαν, εξεκενώθη όλον του το αίμα από λυσεντερίαν και εντός τεσσάρων ημερών απέθανε. Το αιφνίδιον τούτο γεγονός έφερε τον Γκούραν και τους στρατιώτας εις συναίσθησιν και έπαυσαν να τον κακομεταχειρίζονται, φοβούμενοι μήπως πάθουν τα αυτά και εκείνοι».²²

Είναι βέβαιο ότι κάποια από αυτά που αναφέραμε είναι στοιχεία φανταστικά, κάποια άλλα δεν τεκμηριώνονται από τη διασταύρωση με τις πηγές ή μπορεί να κινούνται στην ασάφεια και στην υπερβολή, ωστόσο δημιουργούν ένα καλό κλίμα από το οποίο δεν υπήρξε δυνατόν ούτε ο Δημ. Καμπούρογλου που γράφει στα 1915-1916 χρησιμοποιώντας όλες τις πηγές, και με σαφή πρόθεση να παρακάμψει τις υπερβολές, να ξεφύγει:²³ αναφέρει δηλαδή με αναλυτικό τρόπο όλες τις πηγές και τις πληροφορίες τους, έστω και αν αυτές δεν είναι εξακριβωμένες, προσπαθεί να κινηθεί με τρόπο έξυπνο ανάμεσα στις υπερβολές και ασάφειες, αλλά δεν τοποθετείται κριτικά

20. Στέφ. Θωμόπουλος, *Ιστορία της πόλεως Πατρών*, Πάτρα 1950, σ. 585· Παναγ. Δ. Μιχαηλάρης, «Την γοητείαν του εστερέωσεν ωρισμένον γεγονός», εφ. *Πελοπόννησος*, 19 Νοεμβρίου 2011.

21. Γούδας, *Βίοι Παράλληλοι*, σ. 104-105.

22. Βλ. τα σχετικά γεγονότα και την τεκμηρίωσή τους στον Καμπούρογλου, «Μελέτη», *Αθηνά* 28 (1916), σ. 238-239.

23. Εκτιμούμε ότι η μελέτη του Καμπούρογλου (βλ. εδώ σημ. 10), μαζί με τη μικρή μελέτη (16 σ.) του Δημ. Αιυιάνος, *Γερμανός ο Παλαιών Πατρών*, Αθήνα 1854, αποτελούν καλές βιογραφικές αποτιμήσεις του Γερμανού· σε αυτές ας προστεθεί και η εκτενής εισαγωγή (σ. III-CXLVI) του Τ. Γριτσόπουλου, στη φωτομηχανική επανέκδοση των *Απομνημονευμάτων* του Γερμανού (βλ. εδώ σημ. 12).

απέναντί τους. Βρισκόμαστε, άλλωστε, στις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα και κάποια πράγματα έχουν πάρει το δρόμο τους.

Ωστόσο, το θέμα παραμένει ανοικτό και ελκυστικό, επειδή με τη σύντομη αυτή αναφορά μας δεν είναι δυνατόν να παραθέσουμε όλο το εύρος της πληροφόρησης, να ανασυνθέσουμε δηλαδή όλο το εύρος της πορείας που ακολουθεί ένα στοιχείο μυθοπλαστικό και τον τρόπο με τον οποίο αυτό αναπαράγεται για να πλαισιώσει το πρόσωπο του Π. Πατρών Γερμανού με όλα τα απαραίτητα στοιχεία της θεοσημίας που προοιωνίζει την κορυφή. Με άλλα λόγια, η ανάγκη μιας νέας προσέγγισης στη ζωή του Γερμανού και η μελέτη της μετάλλαξης κάποιων σημείων της σε στοιχεία μιας ισχυρής μυθοπλασίας που θα πλαισιώσει την κορυφαία ηρωική πράξη, είναι πρόδηλη και επιτακτική.

Πέρα από αυτά όμως, η πορεία του Γερμανού, δηλαδή η ηρωική αναγωγή, δεν υπήρξε δρόμος χωρίς εμπόδια, επειδή «τα μάτια των άλλων» κοίταξαν και με τον ανάποδο τρόπο. Με άλλα λόγια, η πορεία προς τον θρύλο συνάντησε και εμπόδια, η πρόσληψη του Γερμανού ως κεντρικού προσώπου της ελληνικής εξέγερσης, δηλαδή ως προσώπου που συνδέεται πρωτίστως με το αφετηριακό γεγονός της Λαύρας, αλλά και με άλλες πράξεις, δεν εμπεδώθηκε χωρίς αντιστάσεις. Ας παραθέσουμε ορισμένες.

Ο Ιωάννης Φιλήμων, προλογίζοντας μάλιστα την α΄ έκδοση των *Απομνημονευμάτων* του Γερμανού, απορρίπτει την έναρξη της Επανάστασης την 25η Μαρτίου,²⁴ ταυτόχρονα όμως εγκωμιάζει τον Γερμανό ως πρωτεργάτη του Αγώνα αλλά με άμεση συμμετοχή στην εξέγερση της Πάτρας. Την ίδια φύχραιμη ματιά θα ρίξει στα γεγονότα και ο Δημήτριος Αινιάν γράφοντας το 1854.²⁵ Ο Σπυρίδων Τρικούπης, αφού ομολογήσει ότι και ο ίδιος νεκρολογώντας τον Ανδρέα Ζαΐμη υποστήριξε τα σχετικά με την Αγία Λαύρα, ανασκευάζει στην *Ιστορία* του τα πράγματα, γράφοντας ότι «ψευδής είναι η εν Ελλάδι επικρατούσα ιδέα, ότι εν τη μονή της Αγίας Λαύρας ανυψώθη κατά πρώτον η σημαία της ελληνικής Επαναστάσεως».²⁶ Ο ίδιος θα επανέλθει με δριμύτητα για το ίδιο θέμα και άλλες φορές. Και αν ο γάλλος

24. Βλ. τον πρόλογο του Φιλήμονος στο Γερμανού, *Υπομνήματα περί της Επανάστασεως της Ελλάδος*, β΄ έκδ., Αθήνα 1837, σ. κστ-κζ.

25. Αινιάν, *Γερμανός*, σ. 11.

26. Τρικούπης, *Ιστορία*, σ. 312.

Πουκεβίλ έχει άμεση σχέση με πολλές από τις αβέβαιες έως αβάσιμες πληροφορίες για τον Π. Πατρών, οι οποίες όμως φαίνεται ότι αποτέλεσαν ένα ισχυρό πλαίσιο για την 25η Μαρτίου και τα συναφή, υπήρξαν πολλοί άλλοι ξένοι, επίσης λόγιοι, που έγραψαν αρνητικά για τον Γερμανό και τις ενέργειές του (Μίλλερ, Ζουριέν ντελα Γκραβιέρ, Γκόρντον).²⁷

Παράλληλα, μια αντίδραση ισχυρή εναντίον του Γερμανού θα προέλθει από τα γραπτά άλλων απομνημονευματογράφων και πρωταγωνιστών του Αγώνα, όπως ο Φωτάκος, ο Αμβρόσιος Φραντζής που θα προσβάλλουν τα *Απομνημονεύματα* του Γερμανού ως ανακριβή.²⁸ Και αν αυτό μπορεί να θεωρηθεί φυσιολογικό, έως ένα βαθμό, για τα πρόσωπα που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο έζησαν τα γεγονότα και τα αφηγούνται αργότερα εκτιμώντας τα διαφορετικά, οι κατηγορίες που εκπορεύτηκαν από τον Κανέλλο Δεληγιάννη προσέβαλλαν απευθείας το κύρος και την ηθική υπόσταση του Γερμανού. Το σχετικό επεισόδιο, με στοιχεία που θα αποτελούσαν την ύλη ενός πολύ καλού αστυνομικού μυθιστορήματος, αποδίδουν στον Γερμανό την ηθική αυτοργία της εξόντωσης Τούρκων αιχμαλώτων με σκοπό την ιδιοποίηση των κοσμημάτων που αυτοί κατείχαν και είχαν εμπιστευθεί στον Γερμανό για να τους τα επιστρέψει υπό καλύτερες συνθήκες. Η όλη ιστορία θα εκτυλιχθεί σε αφήγημα που θα ακολουθήσει τον Γερμανό στην Ιταλία και θα συνδεθεί με τον θάνατό του και τις διενέξεις μεταξύ των συγγενών του.²⁹ Εξάλλου ο ίδιος ο Κανέλλος Δεληγιάννης αλλά και άλλοι θα αμφισβητήσουν ευθέως το κείμενο των *Απομνημονευμάτων* του Γερμανού, με τεκμηριωμένη, θα έλεγα, επιχειρηματολογία.

Δεν κρίνουμε σκόπιμο να επεκταθούμε περισσότερο στις πλέον πρόσφατες διενέξεις περί τον Γερμανό, την προσωπικότητά του και κυρίως την Λαύρα και την 25η Μαρτίου, που όλοι γνωρίζουμε. Ας μνημονεύσω μόνο τον Τάκη Σταματόπουλο, ο οποίος στο γνωστό αφήγημά του για τον Γερμανό,³⁰ δεν θα διστάσει να ισχυριστεί ότι πολλές πράξεις του Γερμανού

27. Βλ. Κρεμμυδάς, «Μηχανισμοί παραγωγής».

28. Παν. Μιχαηλάρης, «Γερμανός μητροπολίτης Παλαιών Πατρών», στο Μιχαηλάρης-Παναγιωτόπουλος, *Κληρικοί*, σ. 25-27.

29. Στο ίδιο, σ. 41-42.

30. Τάκης Αργ. Σταματόπουλος, *Ο Π.Π.Γερμανός χωρίς θρόνο*, Αθήνα, Κάλβος, 1974 (α' έκδ. 1958).

είχαν την αφετηρία τους στα συμπλεγματικά παιδικά χρόνια του Γερμανού που οφείλονταν στην φοβερή δυσμορφία του, πράγμα που δεν επιβεβαιώνεται με κανένα τρόπο, αλλά δηλώνει, πιστεύουμε, ανάγλυφα την πορεία που μπορεί να πάρει η ιστορική προσέγγιση, όταν επιζητεί απλώς να κατασκευάσει ή να αναιρέσει έναν θρύλο.